

JURAJ ŽUDEL*

**ZMENY V ŠTRUKTÚRE OSÍDLENIA VÝCHODOSLOVENSKEJ NÍŽINY
OD ZAČIATKU 15. STOROČIA DO KONCA STREDOVEKU**

Juraj Žudel: Structural Changes in the East-Slovakian Lowland's Settlement from the Beginning of the 15th Century to the End of the Middle Ages. Geogr. Čas., 42, 1990, 1; 2 maps, 3 supps.

In the study relationships between settlements and land forms, the status of settlement towards the end of the 14th century, structural changes in settlement from the beginning of the 15th century till the end of the Middle Ages (founding new settlements, influence of Wallachian colonization, settlements desolation and extinction, developments of rural settlements into urban ones and their central functions) and at last the status of settlement towards the Middle Ages are examined.

Skúmané obdobie predstavuje záverečnú fázu vo vývine stredovekého osídlenia Východoslovenskej nížiny, v ktorej sa v podstate dotvorila a ustálila jej sídelná sieť. Z obcí, ktoré roku 1984 tvorili sídelnú štruktúru Východoslovenskej nížiny, v stredoveku nejestvovali len Petrovce a Husák (vznikli v 16. storočí), ďalej Čierne Pole (pochádza zo 17. storočia), ale aj Remetské Hámre (utvorili sa koncom 18. storočia pri železiarskom podniku) a Čierna nad Tisou, ktorá, ako je známe, postupne vznikla až po roku 1946. Z uvedeného je zrejmé, že výskum sídelných pomerov na Východoslovenskej nížine v uvedenom období má veľký význam pre vysvetlenie genézy terajšej sídelnej štruktúry.

Štúdiá o zmenách štruktúry osídlenia Východoslovenskej nížiny je čiastkovým výsledkom širšie koncipovaného dlhodobého výskumu, ktorý zahŕňa celé územie Slovenska. Opiera sa predovšetkým o štúdium pôvodných stredovekých prameňov.

VZŤAH SÍDEL K RELIÉFU¹

K charakteristickým znakom Východoslovenskej nížiny patrí zriedkavý výskyt riečnych terás, ktoré boli veľmi vhodné na lokalizáciu sídel. K nepatrnému počtu stredovekých sídel situovaných na riečnych terasách patria Majerovce, Kladzany, Nižný Hrabovec a Nižný Hrušov, ležiace na terasách Ondavy,

* PhDr. Juraj Žudel, CSc., Geografický ústav CGV SAV, Obrancov mieru 49, 814 73 Bratislava.

¹ Územie Východoslovenskej nížiny a jej častí Východoslovenskej roviny a Výcho-

Komárany a Nižný Kručov na terasách Tople, Pusté Čemerné na terase Laborca a Tovarnianska Polianka na terase Ondavky. Nedostatok riečnych terás nútil človeka intenzívnejšie osídľovať agradačné valy, ktoré sa tiahnu pozdĺž riek v mierne vyvýšených (2—3 m), 3—4 km širokých pásoch. Najintenzívnejšie bol osídlený agradačný val Laborca. Boli na ňom situované Strážske, Voľa, Nacina Ves, Petrovce, Michalovce, Krásnovce, Šamudovce, Lastomír, Sliepkovce, Vrbnica, Malé Žbince, Veľké Žbince, Hatalov, Dúbravka, Palín, Budkovce, Stretavka, Drahňov, Slavkovce, Vojany, Ižkovce, Malé Raškovce a Veľké Raškovce. S agradačným valom Laborca bol súbežný agradačný val Ondavy, na ktorom boli založené Moravany, Dvorianky, Tušice, Tušická Nová Ves, Horovce, Hriadky, Vojčice, Milhostov, Bracovce, Falkušovce, Kačanov, Markovce, Petrikovce, Zemplínske Hradište a Kožuchov. Tretie pozoruhodné zoskupenie sídel bolo v Medzibodroží na agradačnom vale Tisy. Patrili k nemu Malé Trakany, Veľké Trakany, Biel, Dobrá, Pribeník, Veľký Horeš, Strážne, Čierna, Boľany, Bačka, Poľany, Soľníčka, Boľ, Vojka a Zatín. Na agradačnom vale Tisy leží aj Leles. Zvláštnosťou je, že agradačný val na tomto mieste je spevnený pieskovými dunami. Pomerne intenzívne bol osídlený aj agradačný val Uhu. Vznikli na ňom tieto sídla: Záhor, Pinkovce, Lekárovce, Bežovce, Tašuľa, Bajany, Vysoká nad Uhom, Pavlovce nad Uhom a Krížany (teraz časť obce Krišovská Liesková). Sídla boli zakladané aj na agradačných valoch iných vodných tokov, ale v menšom počte. Na agradačnom vale Latorice vznikli Ptrukša a Čičarovce, na agradačnom vale Bodrogu Bodrog, na agradačnom vale Sobraneckého potoka Ostrov, na agradačnom vale Okny Bunkovce, Blatné Remety a Blatná Polianka, na agradačnom vale Čiernej vody Jastrabie pri Michalovciach, Iňačovce, Senné a Stretava a napokon na agradačnom vale Tople Božčice a Parchovany. Z uvedeného vidieť, že agradačné valy mali pre osídlenie rovinného stupňa Východoslovenskej nížiny veľký význam.

V južnej časti Východoslovenskej roviny sú niektoré sídla umiestnené na úpätiach sopečných pahorkov, ktoré strmo vyčnievajú. Také sú Hraň, Kráľovský Chlmec, Sírnik, Somotor a Veľký Kamenec.

Pahorkatina dosahuje v priemere 200—300 m n. m., má ploché chrbty, preto bola vhodná na zakladanie sídel. Viaceré sídla vznikli na náplavových kužeľoch, ktoré utvorili potoky stekajúce zo svahov Vihorlatu a Slanských vrchov. Také boli Hlivištia, Choňkovce, Poruba pod Vihorlatom, Vyšná Rybnica a Vyšné Remeny na Podvihorlatskej pahorkatine a Čaklov na Podslanskej pahorkatine.

Pokiaľ ide o nadmorskú výšku sídel v stredoveku, je charakteristické, že väčšina z nich sa viazala na výškový stupeň 101—150 m a ležala v južnej časti roviny.

---

doslovenskej pahorkatiny vymedzujeme podľa mapy Geomorfologické jednotky, 1:500 000, uverejnenej v Atlase Slovenskej socialistickej republiky, Bratislava 1980, s. 54—55. Autormi mapy sú akademik E. Mazúr a prof. M. Lukniš.

Údaje o geomorfologických pomeroch Východoslovenskej nížiny čerpáme z knihy J. Karniša a J. Kvitkoviča Prehľad geomorfologických pomerov východného Slovenska. Bratislava 1970. Výškovú členitosť osídlenia sme spracovali podľa J. Činčuru, Vzťah sídel Východoslovenského kraja k nadmorským výškam povrchu. In: Geografický časopis 1979, s. 181—199. Údaje o polohe sídel vo vzťahu k reliéfu sme prevzali z Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku I—III. Bratislava 1977, 1978.

Na sklonku 14. storočia, presnejšie v období rokov 1381—1400 podľa výsledkov doterajších výskumov bolo na Východoslovenskej nížine 370 sídel. Z nich boli štyri mestečká (Kráľovský Chlmec, Michalovce, Veľké Kapušany a Vranov nad Topľou), ostatné boli dediny a osady, prípadne aj samoty. Rozloženie sídel zobrazuje mapa 1. Pravda, obraz sídelnej siete je len približný. Totiž všetky sídla sa nemohli vyznačiť na mape, lebo nepoznáme bližšiu polohu viacerých. Ide o sídla, ktoré neskôr zanikli.² V uvedenom období pripadalo 14 sídel na 100 km², stredná vzdialenosť bola 2,7 km. Pri skúmaní sídelných pomerov na rovinnom a pahorkatinnom stupni Východoslovenskej nížiny môžeme vychádzať len z neúplného počtu sídel, lebo v prípade siedmich sídel³ nevieme spoľahlivo určiť, či boli na rovine alebo na pahorkatine. Na Východoslovenskú rovinu môžeme situovať 252 sídel, na Východoslovenskú pahorkatinu 111 sídel. Podľa toho na rovine pripadalo 13,6 sídel na 100 km², stredná vzdialenosť sídel bola 2,7 km. Na pahorkatine pripadalo 13,9 sídel na 100 km², stredná vzdialenosť sídel bola 2,68 km.⁴ Z uvedeného vidieť, že pahorkatina bola osídlená intenzívnejšie ako rovina, ale v osídlení obidvoch častí Východoslovenskej nížiny nebol pozoruhodný rozdiel.

ZMENY V ŠTRUKTÚRE OSÍDLLENIA

Pri skúmaní zmien v štruktúre osídlenia si všímame premeny v sídelnej sieti — zakladania nových sídel, vplyv valašskej kolonizácie, pustnutie a zanikanie sídel, vývin vidieckych sídel na mestské sídla a ich centrálné funkcie.

Zakladanie nových sídel

I keď osídlenie Východoslovenskej nížiny na sklonku 14. storočia bolo intenzívne (hustejšie ako koncom stredoveku), osídľovanie pokračovalo aj v 15. stor. Podľa výsledku doterajších výskumov možno predpokladať, že v 15. stor. vzniklo 49 nových sídel, z toho 22 na rovine, 22 na pahorkatine; päť sídel (Čiklyň, Gajdanovce, Lehnik, Lenicka, Lipovec) nevieme zaradiť. Na rovine to boli: Albertvágása, Bittes, Bolyraska, Benye, Cseb, Ekedeuch, Gelden, Harmadfalú, Hrušov, Chebypolyanka, Jovsa, Katron, Kisfalú [3], Kusthauc, Malá Závadka, Nová Ves, Strythe, Svätý Juraj, Svätý Ondrej, Ujfalu, Vallyon a Vyšná Helmeca. Na pahorkatine ležali: Červenica, Dargov, Hegyalja, Hlina, Hlivištia, Kék Szeg, Kelemenovce, Kiskeresztur, Koldo, Kolibabovce, Koňuš, Koromla (na okolí Starého), Kusín, Lučkovce, Nádíó, Priekopa, Radka, Rakottyás, Szöllöske, Trnávka, Volica a Vyškovce. I keď je počet nových sídel na rovine a pahorkatine rovnaký, intenzita osídľovania pahorkatiny so zreteľom na jej rozlohu bola dvojnásobne väčšia ako intenzita osídľovania roviny.

² Uvádzajú sa v prílohe 2.

³ Boli to: Bahuso, Dobrošňa, Keza, Kiskwed, Nižná Roňva, Seronycha a Vyšná Roňva.

⁴ Pri výpočtoch sme použili údaje akademika E. Mazúra o rozlohe Východoslovenskej roviny a Východoslovenskej pahorkatiny.

Rekonštrukcia procesu vzniku sídel v čase naráža na nedostatok písomných prameňov, ktoré by obsahovali priame alebo jednoznačné údaje o vzniku sídel. Nové sídla vystupujú v písomnostiach 15. storočia obvykle už ako jestvujúce majetky (possessiones), pričom dobu ich vzniku nemožno vždy bližšie určiť. Platí to najmä o sídlach Zemplínskej stolice, pre ktorú sa nezachovali portálne súpisy zo stredoveku. V niektorých prípadoch možno usudzovať na existenciu sídla v 15. storočí len podľa negatívnych údajov, z toho, že sa určité sídlo spomína ako predium. Písomné zmienky o sídlach, ktoré sa nám javia ako nové, možno pokladať len za terminus ante quem. Bližšie určenie vzniku sídla umožňuje len kombinácia viacerých údajov, pokiaľ sa takéto zachovali.

Do prvých dvoch desaťročí 15. stor. možno položiť vznik 12 sídel. Sú to:⁵ Albertvágása [1427, Alberthuagasa], Gajdanovce [1419, Kaydanew], Hegyalja [1427, Hegalya], Hlivištia [1418], Jovsa [1419, Joza], Kék Szeg [1426, Kekzegh], Koňuš. [1414, Konys], Koromľa [1425, Koromlya], Kusín [1416, Kwsyn], Nádffó [1420, Nadfew], Nová Ves [1428, Wyfalu] a Priekopa [1418, Prekopa]. V prípade Gajdanoviec, Hlivišť, Jovsy, Koňuše, Kusína a Priekopy neuvažujeme o skoršom vzniku, to znamená v 14. stor. preto, že sa tieto sídla neuvádzajú v portálnom súpise Užskej stolice z roku 1427⁶, čo svedčí o tom, že ako novozaložené neboli ešte zdanené.

Neskôr, ale ešte v 1. polovici 15. storočia, vznikli tieto sídla: Bittes [1456, Bythes], Bolyraska [1460], Bynye [1444, Bynye], Červenica [1454, Cherwenycza], Čiklyn [1449, Chyklyn], Dargov [1458, Dorgo], Ekedeuch [1451 Ekedewch], Hlina [1448, Hlyna], Hrušov [1444, Kerthweles], Katron [1440, Katron], Kelemenovce [1444, Kelemenowcz], Koldo [1450, Koldo], Lipovec [1466, Lypolcz], Lučkovce [1433, Luskowcz], Radka [1450, Radka], Strythe [1450 Strythe], Svätý Juraj [1438, Zenthgwrgh], Svätý Ondrej [1459, Zenth Andras], Trnávka [1459, Tharnoka], Vallyon [1430, Valyon] a Volica [1460, predium Wolicza].

Dobu vzniku ostatných sídel pre nedostatok údajov nevieme bližšie určiť. Možno povedať len toľko, že pravdepodobne vznikli v 15. storočí, pritom pravdepodobnosť nášho konštatovania znamená skôr to, že nevznikli už v 14. storočí. Sú to Cseb [1528, predium Cheb], Gelden [1519, Gelden], Harmadfalú [1520, predium Harmadfalw], Chebypolyanky [1495, Chebypolyanka], Kisfalú [3] [1487, predium Kysfalwfewlde], Kiskeresztur [1480, Kyskeresztwr], Koli-babovce [1498, Kolybabolcz], Kusthauc [1477, Kwsthawcz], Lehník [1483, Legnyk], Lenicka [1483, Lenycke], Malá Závadka [1480, Zawodka], Rakottyás [1480, Rakatthyas], Szöllöske [1487, Zelewske], Ujfalu [1481, Vyfalw], Vyškovce [1515, Wyskolcz] a Vyšná Helmecca [1499, predium Felsewhelmece].

Z uvedeného vyplýva, že najmenej dve tretiny nových sídel vznikli v 1. polovici 15. storočia. To značí, že proces osídľovania Východoslovenskej nížiny v 15. storočí bol najintenzívnejší v jeho prvej polovici. To dovoľuje zároveň predpokladať (vzhľadom na stav osídlenia na sklonku stredoveku), že stredoveké osídlenie Východoslovenskej nížiny dosiahlo svoje maximum v tomto období.

⁵ V zátvorke uvádzame rok prvej známej písomnej zmienky a historickú podobu názvu sídla.

⁶ Maďarský krajský archív v Budapešti (ďalej MKA), DI 32 382.

Valašská kolonizácia sa viazala na horské oblasti. Súvisí to s tým, že obyvateľstvo, ktoré sa usadzovalo na valašskom práve, sa zaoberalo najmä chovom oviec, na čo využívalo horské lúky a pasienky. Prírodné podmienky pre valašskú kolonizáciu na Východoslovenskej nížine boli v tých obciach pahorkatinného stupňa, ktorých chotáre vybiehali až na hrebene Vihorlatských vrchov, Popriečného a Slanských vrchov. Valašská kolonizácia postupovala od východu na západ po oboch stranách Karpát. Sčasti sa diala samovoľným pohybom valašského obyvateľstva, ktoré hľadalo nové podmienky pre svoje stáda, miestami bola organizovaná feudálmi. Prvé valašské obyvateľstvo (rumunského pôvodu) preniklo na Slovensko z nevického hradného panstva. Usadilo sa v Koromle, čím sa dostalo do styku s Východoslovenskou nížinou. Písomne je tu doložené roku 1337 a 1365.⁷ Začiatkom 15. storočia sa spomína v Podhorodí, v susedstve Východoslovenskej nížiny.⁸ O prítomnosti valašského obyvateľstva v Podhorodí svedčí aj údaj z roku 1476. V mandáte kráľa Mateja zo 16. júna 1476 sa uvádza, že ľudia magistra Imricha odohnali pred tromi rokmi z poľa v chotári Podhorode štrnásť kusov dobytka poddaného Šimona z Tibavy, akéhosi Keneza (cuiusdam Kenezy), ktorý býval v Podhorodí (in dicta possessione sua Waralya commorantis).⁹ Prítomnosť valašského obyvateľstva je zrejmá z toho, že názvom Kenez (kňaz) sa označoval jeho predstavený.

Pravdepodobne z Podhorode sa dostali valašskí pastieri do chotára Vyšných Remiet a usadili sa v staršej dedine. O ich prítomnosti nepriamo svedčí údaj z roku 1413. Kráľovná Barbora 4. decembra 1413 nariadila leleskému konventu vyslať svojho zástupcu ako svedka k vyšetreniu sťažnosti Petra, syna Juraja z Tibavy a jeho brata Sandrina z Budkoviec. Menovaní sa ponosovali, že ľudia Mikuláša a Jána z Humenného, ako aj Beňadika Cudara odohnali ich poddaným bývajúcim vo Vyšných Remetách (in possessione eorum Remethe vocata commorantium) 442 oviec.¹⁰ Valašské obyvateľstvo časom získalo prevahu vo Vyšných Remetách, čo sa prejavilo aj zmenou ich názvu na Olah Remethe, teda Valašské Remety. Doklady pre názov Olah Remethe poznáme z rokov 1449,¹¹ 1515¹² a 1520¹³.

Ďalšou dedinou na Východoslovenskej nížine, v ktorej sa usadilo valašské obyvateľstvo, je Porúbka, ležiaca na pahorkatine. Prišlo sem pravdepodobne zo susednej Koromle. O jeho prítomnosti a početnej prevahe nad starším roľníckym obyvateľstvom svedčí novší názov dediny z roku 1497 — Olahporvbka.¹⁴

⁷ Fatkoš, P.: Rozvoj valašského ovčiarstva a jeho prírodné podmienky v 14.—17. storočí. In: Nové obzory 26, 1984, s. 138.

⁸ Ratkoš, P.: c. d., s. 138.

⁹ Štátny ústredný archív Slovenskej socialistickej republiky v Bratislave (ďalej ŠÚA SSR), Hodnoverné miesto leleského konventu (ďalej HM-Leles), Acta anni (ďalej A. a.) 1476, nr. 21.

¹⁰ ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a. 1413, nr. 54.

¹¹ Csánki, D.: Magyarországi történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest 1890, s. 397.

¹² ŠÚA SSR, HM-Leles, Introductoriae et statutoriae (ďalej I et S), T, nr. 77.

¹³ Tamže, S, nr. 191.

¹⁴ Tamže, A. a. 1497, nr. 31.

Valašská kolonizácia na Východoslovenskej nížine bola skromná, čo súviselo s jej prírodnými danosťami. V 15. storočí sa obmedzila na tri dediny ležiace na Podvihorlatskej pahorkatine. Ale ani v týchto prípadoch nešlo o sídla založené valašským obyvateľstvom. Boli to staršie dediny založené na nemeckom práve. Valašské obyvateľstvo bolo v nich sekundárne, i keď časom získalo početnú prevahu, čo malo za následok aj zmeny v sociálnej štruktúre.

Zanikanie sídel

Výskum pustnutia osídlenia, zániku sídel v stredoveku naráža na podobné ťažkosti ako skúmanie ich vzniku: zachované písomné pramene zriedkavo obsahujú priame údaje o čase a príčine zániku sídel. V mnohých prípadoch jediným dôkazom o zániku určitého sídla je mlčanie prameňov. Pri skúmaní času zániku sídla, pri rekonštrukcii pustnutia osídlenia, sa musíme prevažne uspokojiť len so stanovením časového úseku, ktorý môže predstavovať desaťročie, ale aj storočie. Pritom východiskom sú údaje v písomných prameňoch, ktoré spomínajú určité sídlo ako *possessio* alebo *predium*. V skúmanom období sa slovom *possessio* označovalo vidiecke sídlo alebo mestečko. *Predium* označovalo pozemkový majetok, na ktorom spustlo osídlenie. Tento pozemkový majetok bol ohraničený, oddelený od okolitej pôdy, lebo predstavoval intravilán a extravilán zaniknutej dediny alebo samoty a niesol ich názov. Ak sa teda určité sídlo v písomných prameňoch už spomína ako *predium*, znamená to, že zaniklo. Z uvedeného vyplýva, že pramenný údaj, v ktorom sa určité sídlo posledný raz označuje slovom *possessio*, pri skúmaní času jeho zániku môžeme považovať za *terminus post quem*, kým prvý údaj s označením *predium* za *terminus ante quem*. Ale v mnohých prípadoch nemáme údaj o tom, či sa určité sídlo stalo *predium*. Tu sa môžeme oprieť o portálne (dikálne) súpisy, no s vedomím, že ich mlčanie nie je jednoznačné. Keď sa v nich nejaké sídlo nespomína, nemusí to znamenať, že zaniklo. Mohlo sa zotavovať z pohromy, preto bolo oslobodené na určitú dobu od platenia štátnej dane, alebo ako kuriálne sídlo sa vôbec nezdaňovalo. Pokiaľ ide o portálne (dikálne) súpisy, máme výhodnejšiu situáciu v prípade zaniknutých sídel, ktoré patrili do Užskej stolice, lebo sa zachovali z roku 1427, 1538¹⁵ a 1539.¹⁶ Najstarší zachovaný portálny súpis Zemplínskej stolice je z roku 1541, ale je neúplný. Obsahuje len dva slúžnovské okresy ležiace v Medzibodroží a v dnešnom Maďarsku. Ďalší je až z roku 1567.¹⁷

Výsledky bádania zaniknutých sídel v stredovekom Uhorsku ukazujú, že proces pustnutia osídlenia bol najintenzívnejší v 14. a 15. storočí. Bol hromadným javom.¹⁸ Podobné pomery zisťujeme aj na Východoslovenskej nížine. V období od počiatku 15. storočia do konca stredoveku tu zaniklo 102 sídel. Miera zani-

¹⁵ MKA, E 158, *Conscriptiones portarum*, tomus XLIII.

¹⁶ MKA, E 159, *Regesta decimarum*, 216. cs. *Comitatus Unghvariensis*. Je to dikálny súpis uložený medzi súpismi cirkevného desiatku.

¹⁷ MKA, E 158, *Conscriptiones portarum*, tomus LVI, LVII.

¹⁸ Szabó, I.: *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Budapest 1966, s. 185.

kania sídel predstavuje až 24,3 %.¹⁹ Z uvedeného počtu sídel bolo 55 na rovinom stupni, 36 ležalo na pahorkatine; 11 sídel nevieme zaradiť.

Na Východoslovenskej rovine zanikli tieto sídla: Albertvágása, Arad, Bagya, Bernicse, Berzenc, Bessenyő, Bittes, Burov, Cseb, Csiszér, Čabraď, Domrad, Donya, Duran, Filov, Geč, Gödön, Halám, Harmadfalva, Hidvégvécse, Hoór, Hradište, Hradištská Moľva, Katron, Kisfalva [3], Kisujlak, Komár, Kotan, Kozmovce, Lukaháza, Malá Komanica, Malá Závadka, Malé Dlhé Klčovo, Malé Čefovce, Malé Mirkovce, Malé Vojkovce, Malý Oborín, Moroľa, Nová Ves, Orlehtelege, Oroszfalu, Pogorla, Radvan, Sósokút, Staré Topoľany, Starý Záhor, Stredné Nemecké, Svätý Juraj, Svätý Ondrej, Ungtelek, Vallyon, Vidfalva, Vyšná Helmecca, Vyšný Halám a Zompod.

Na Východoslovenskej pahorkatine zanikli: Almakút, Balázsfölde, Berch, Buruch, Csukaháza, Čapovo, Černice, Červenica, Číž, Dolná Seč, Greča, Haraklyan, Herolc, Hlina, Jesenovce, Káposztásfalva, Kék Szeg, Kelemenovce, Kol-do, Kőkényes, Koromľa, Kyjov, Malá Trnava, Malé Michaľany, Mikče, Mykete, Nádfő, Nižný Merk, Ozdov, Radka, Ruskovce, Simonülése, Szöllöske, Vereškovec, Volica a Vysk.

Nezaradené zaniknuté sídla: Bahuso, Čiklyn, Dobrošňa, Keza, Kiskwed, Lehnik, Lenicka, Lipovec, Nižná Roňva, Seronycha a Vyšná Roňva.

Výsledky doterajšieho výskumu neumožňujú zaradiť väčšinu zaniknutých sídel do určitých časových úsekov, a tým stanoví etapy pustnutia osídlenia od počiatku 15. storočia do konca stredoveku. To znamená, že nevieme sledovať priebeh procesu pustnutia sídel a stanoví jeho intenzitu v čase. Podľa neúplných údajov v prvej polovici 15. storočia zaniklo 19 sídel, v druhej polovici storočia spustli 4 sídla. Okrem toho v 15. storočí zaniklo ďalších 14 sídel, takže celkový počet známym zaniknutých sídel v tomto storočí je 37. Od počiatku 16. storočia do konca stredoveku zaniklo jedno sídlo. Z ostatných sídel možno vyčleniť skupinu, ktorá dokázateľne zanikla po roku 1450 do konca stredoveku. Tvorí ju 15 sídel. Zvyšok zaniknutých sídel (49) nemožno zaradiť do polstoročného časového úseku, to znamená, že časový interval od termínu post quem po terminus ante quem je pri nich dlhší ako polstoročie.

V prvej polovici 15. storočia zanikli tieto sídla:²⁰ Almakút (1436, pred. Almakwth), Arad, (1439, pos. Arad, 1447, pred. Arad), Bahuso (1419, Bahwso), Bessenyő (1419, Besenew, pos. habitatoribus destituta, 1493, pred. Bessenew), Geč (1407, pos. Gech), Halám (1423, pos. Halam, 1433, pred. desertum Halam, 1439, pred. Halamfelde), Hradište (1419, pred. Hradischa), Jesenovce (1408, pos. Jezenwlch), Komár (1364, Komar, 1439, pred. Komarfelde), Lukaháza (1427, Lwkahaza, 1438—1439, pred. Lwkaragh), Malá Trnava (1419, Also Tarna, Felsewtarna), Malé Michaľany (1419, pos. Kysmihali, 1424, metas... particule

---

¹⁹ Mieru zanikania sme určili podľa vzorca $Q = \frac{100 \cdot B}{A + B} \%$, ktorý do odbornej literatúry zaviedol nemecký historický geograf H. Pohlendt. Q znamená tzv. pustinný kvocient, za A sa dosadzuje počet zachovaných sídel, za B počet zaniknutých sídel. Uvádza sa podľa A. Habovštiaka, Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985, s. 232.

²⁰ V zátvorke za názvom sídla uvádzame hraničné časové dáta, historické názvy sídla a údaje označujúce jeho charakter (pos. — possessio, pred. — predium). V niektorých prípadoch sú hraničné časové údaje neúplné. Signatúry použitých prameňov vynechávame z úsporných dôvodov.

terre... Kismihaly vocate), Moroľa (1415, pred. Morolya), Orlehtelege (1413, pred. Orlehthelege), Ozdov (1418—1419, Ozdo pos. deserta), Pogorla (1418, pos. Porgoralya, 1452, silvarum et terrarum Pogorlaalya appellatarum, 1457, Pogorlaerdeye), Radvan (1388, de Radwan, 1428, pred. Radwanzeg), Ruskovce (1390, Orozfalv, 1437, pred. Orozfalw), Starý Záhor (1512, pred. Ozahar).

V 2. polovici 15. storočia zanikli: Kyjov (1454, pos. Kyo, 1464, pred. Kyo, Kygyo), Filov (1460, pos. Fylehaza, 1479, pred. Fwlohaza), Malé Vojkovce (1459, de Kyswaykocz, 1463, pred. Kyswaykocz alio nomine Sycath), Malý Obořín (1470, pos. Kysabara, 1499, pred. Kysabara).

Ostatné sídla, ktoré zanikli v 15. storočí: Burov (1445, pos. Bwro, 1475, pred. Bwro), Čapovo (1448, pos. Chapohaza, 1472, pred. Chapohaza), Dobrošňa (1440, pos. Dobrosnya, 1479, pred. Dobrosnya), Dolná Seč (1440, Rethzegh, 1479, pred. Reethzeech), Donya (1484, pred. Donya), Gödön (1429, pos. Gewden, 1500, pred. Gewden), Katron (1440, pos. Katron, 1479, pred. Katron), Kisfalv [3] (1487, pred. Kysfalwfewlde), Nižný Merk (1449, pos. Myrk, 1470, pred. Myrk), Sósút (1416, Sosluth, 1467, pred. S.), Volica (1460, pred. Wolicza), Vysk (1428, pos. Wisk, Gywlwez, 1457, pred. Adamthelke alio nomine Gywlwez vocati), Vyšná Helmecca (1499, pred. Felsewhelmece), Zompod (1380, pos. Vmpod, 1470, pred. Ompod).

Začiatkom 16. storočia zanikol Kotan (1507, pos. Kotthan, 1517, pred. Kot-han).

Skupinu sídel, ktoré zanikli po roku 1450 do konca stredoveku, tvorili: Bittes (1456, Bythes), Červenica (1454, pos. Cherwenycza), Čiklyn (1449, Chyklyn), Kisujlak (1458, pos. Kyswylak), Koldo (1450, pos. Koldo, 1524, pred. Kwldo), Lehník (1483, pos. Legnyk), Lenicka (1483, pos. Lenyczke), Lipovec (1466, pos. Lypolcz), Malá Komanica (1460, pos. Kyskomonya), Malá Závadka (1480, pos. Zawodka), Nižná Roňwa (1453, pos. Alsoronywa), Radka (1450, pos. Radka), Svätý Ondrej (1459, Zenth Andras), Szöllöske (1487, Zelewske), Vallyon (1459, pos. Walyon).

Zvyšok zaniknutých sídel, ktoré nemožno zaradiť do polstoročného časového úseku: Albertvágása (1427, Alberthuagasa), Bagya (1405, Felbagya, Alsatya), Balázsfölde (1409, pos. Balasfelde alio nomine Baranchfelde), Bernicse (1422, pos. Berniche), Berzenc (1400, pos. Berhench), Buruch (1418, Bruzfalu), Cseb (1528, pred. Cheb), Csizsér (1427, Chyzeer), Čabrad (1427, Chabrad), Černice (1427 Chernyche), Domrad (1404, pos. Domrad), Duran (1423, pos. Duranhaza), Greča (1427, Gereche), Haraklyan (1416, pos. Harlyan), Harmadfalv (1520, pred. Harmadfalw), Herolc (1445, pos. Hyroc), Hlina (1448, Hlyna), Hoór (1427, Hoowr), Káposztásfalva (1413, pos. Kapozthasfalva), Kék Szeg (1426, Kekzegh), Kelemenovce (1444, Kelemenowcz), Keza (1407, pos. Kyslazlou alio nomine Nagkysa et Kyskysa), Kozmovce (1427, Kozmathelke), Kökényes (1440, pos. Kekenyes, 1512, pred. Kekenyes), Koromfa (1425, Koromlya), Malé Čelovce (1405, pos. Chele utraque), Malé Dlhé Klčovo (1415, pos. Kyshozwymezew), Malé Mirkovce (1439, pos. Kysmerkowcz alio nomine Bayan), Mykete (1407, pos. Mikethe, 1481, pos. Nathafalwa alias Mykethe vocate), Nádfő (1420, Nadfew), Nová Ves (1428, pos. Wyfalv), Oroszfalu (1427, Orozfalw), Seronycha (1419, Seronycha), Simonülése (1419, Simon Ilese), Staré Topoľany (1436, pos. Otapolya, 1506, pred. O Thapolya), Stredné Nemecké (1407, de Kwzepnempthy), Svätý Juraj (1438, Zenthgwgrgh), Ungtelek (1404, pos. Vnghthelek), Vereškove (1414, Vreskouch), Vidfalva (1429, Vidfalua),

Vyšná Roňva [1445, de Felseronywa], Vyšný Halám [1410, pos. Felsewhalan]. Z obdobia od počiatku 15. storočia do konca stredoveku nemáme údaje o týchto zaniknutých sídlach: Berch, Csukaháza, Čiz, Hidvégvécse, Hradištská Mořva, Kiskwed a Mikče.

Z počtu zaniknutých sídel bolo 26 takých, ktoré vznikli v dobe od začiatku 15. storočia do konca stredoveku, čo je 25,5 % zaniknutých sídel a 53 % nových sídel. Boli to: Albertvágása, Bittes, Cseb, Červenica, Čiklyn, Harmadfalú, Hlina, Katron, Kék Szeg, Kelemenovce, Kisfalú [3], Koldo, Koromľa, Lehnik, Lenicka, Lipovec, Malá Závadka, Nádfő, Nová Ves, Radka, Svätý Juraj, Svätý Ondrej, Szöllöske, Vallyon, Volica a Vyšná Helmece. Ostatné boli staršieho pôvodu.

Zanikanie sídel v stredoveku malo viaceré príčiny. Zdá sa, že sa na Východoslovenskej nížine v skúmanom období, podobne ako v iných oblastiach Slovenska, upatnili predovšetkým hospodárske a sociálne príčiny. Nasvedčovala by tomu skutočnosť, že zanikla polovica nových sídel.

Osídlenie veľmi poškodzovali, oslabovali a pustošili drobné vojny miestnej šľachty. Zachovalo sa mnoho písomných údajov o násilných činoch, ktoré spáchali rôzne ozbrojené skupiny. Tieto utvárala šľachta zo svojich služobníkov a poddaných a s ich pomocou sa zmocňovala susedných majetkov, koristila a v odvety akciách prepádala, nivočila a plienila zemianske kúrie spolu s obydliami poddaného obyvateľstva. Uvedieme niektoré prípady, ktoré mali vážne dôsledky pre osídlenie. Roku 1416 Pavol, Ladislav a Mikuláš z Čopu so svojimi ľuďmi prepadli dedinu Gődön (Gwdin), rozhádzali a odviezli domy viacerých poddaných.²¹ Roku 1439 palatín Vavrinec z Héderváru dal predvolať pred súd viacerých šľachticov z Malých Trakian, lebo v minulosti [temporibus preteritis] úplne spustošili a vyhubili dedinu Rad.²² Dedina trvale nezanikla, bola opäť osídlená. Ako sa uvádza v mandáte toho istého palatína z r. 1446, Ladislav z Rakovca nad Ondavou, jeho brat Silvester spolu s inými zemanmi vyplienili dedinu Aráč a spálili v nej zemiansku kúriu.²³ Roku 1446 krajinský sudca Ladislav z Pavloviec nad Uhom prikázal vyšetriť sťažnosť Michala a Marka z Nacinej Vsi, ktorí sa ponosovali, že šľachtici z Michaloviec v uplynulých nepokojných časoch prepadli Vybuchanec (Markushaza), úplne ho vyplienili a vyhubili.²⁴ Roku 1456 šľachtici z Veľkých Žbniec, z Michaloviec a sluhovia Mikuláša z Butkoviec vyplienili majetkový diel Jána z Malých Žbniec a zničili jeho kúriu v Malých Žbinciach.²⁵ Podľa svedectva leleského konventu z roku 1458, Gregor z Ťahyne vyplienil majetkový diel Jakuba Makóa a jeho príbuzných v Zatině, spálil a zničil ich kúriu, ktorú tvorilo 19 domov, ako aj tri poddanské usadlosti [z nich jedna bola osídlená, dve boli pusté].²⁶ Kráľ Matej nariadil roku 1459 vyšetriť sťažnosť Ladislava a Jána z Úpora, podľa ktorej trebišovskí kasteláni spolu s poddanými z Trebišova na rozkaz svojich pánov, vdovy Jána z Perína a jej syna Štefana prepadli okolo Vianoc v predošlom ro-

²¹ ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a. 1416. nr. 17.

²² Tamže, A. a. 1439, nr. 12.

²³ Tamže, A. a. 1446, nr. 12.

²⁴ Tamže, A. a. 1446, nr. 29.

²⁵ Tamže, A. a. 1457, nr. 3a.

²⁶ Tamže, A. a. 1458, nr. 33.

ku Úpor a úplne ho vyplienili.²⁷ Niekedy pred rokom 1461 služobníci a poddaní (medzi nimi aj valasi — wolahi) Bartolomeja, Jána a Štefana z Humenného napadli Bešu a vyplienili ju.²⁸ Roku 1466 Ladislav z Rakovca nad Ondavou a Michal z Bánoviec nad Ondavou napadli Sečovskú Polianku, úplne ju vyplienili a spustošili.²⁹ Zaujímavý je prípad Nižnej Roňvy. Krajinský sudca Ladislav z Pavloviec nad Uhom nariadil roku 1453 vyšetriť sťažnosť Mikuláša z Roňvy, ktorý sa ponosoval, že Pavol, Gallus a Beňadik z Kuzmíc, ako aj Albert z Ujfaľu spustošili jeho majetkový diel o veľkosti 12 usadlostí v Nižnej Roňve a usadlosti premenili na prediá. Spustošili aj les patriaci k tomuto majetkovému dielu. Nevieme, či sa podarilo znovuosídliť spustošené usadlosti, alebo či to bol začiatok úplného zániku dediny.³⁰ V októbri a začiatkom novembra 1478 plienili Zemplínsku stolicu vojská Štefana z Perína a Štefana z Pavloviec nad Uhom. Vyplienili a spustošili mnohé dediny, najmä však majetky šľachticov z Trakian.

Postupne pustli a úplne zanikli dediny Kyjov a Nižný Merk. Roku 1454 sa v Kyjove spomínajú dve osídlené a tri pusté poddanské usadlosti,³¹ po desiatich rokoch sa už uvádza ako predium.³² V Nižnom Merku bolo roku 1446 sedem pustých poddanských usadlostí,³³ roku 1470 sa už spomína ako predium.³⁴

Mestské sídla

Pre vývoj mestských sídel na Slovensku v dobe od začiatku 15. storočia do konca stredoveku je charakteristické, že sa v nich prehľbuje diferenciacny proces a vznikajú nové zemepanské mestečká. Na Východoslovenskej nížine sa diferenciacny proces výraznejšie neprejavil (neboli tu pre to vhodné ekonomické podmienky). Zo sídel, ktoré už v 14. storočí boli známe ako mestečká, sa ani jedno nepretvorilo na mestské sídlo vyššieho druhu — na mesto (civitas). Pozitívnym znakom zmien v štruktúre osídlenia Východoslovenskej nížiny je vznik nových zemepanských mestečiek. Boli to: Leles, Novosad, Oborín, Pavlovce nad Uhom, Sečovce, Sobrance, Trebišov a Zemplín.

Koncom 14. storočia, roku 1398, sa Leles spomína ešte ako villa (dedina) a predstavený správy obce ako villicus.³⁵ Ale tieto názvy už úplne nevystihovali skutočné postavenie Lelesa. Svedčí o tom mandát kráľa Žigmunda z roku 1407, v ktorom Leles vystupuje ako sídlo s vyvinutou správou, ktorú predstavuje richtár s prisažnými (iudex et iurati cives). Z mandátu vyplýva, že iné osoby a korporácie môžu uplatňovať svoje pohľadávky a právo voči obyvateľom Lelesa

²⁷ Tamže, A. a. 1459, nr. 7.

²⁸ Tamže, A. a. 1461, nr. 29.

²⁹ Tamže, A. a. 1466, nr. 7.

³⁰ Tamže, A. a. 1453, nr. 8.

³¹ Tamže, A. a. 1454, nr. 44.

³² Tamže, I et S, T, nr. 102.

³³ Tamže, I et S, V, nr. 210.

³⁴ Tamže, I et S, L, nr. 14.

³⁵ Nagy, Gy.: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray — család oklevéltára II. Budapest 1890, s. 7, 8.

len pred ich richtárom a prísaznými. Z mandátu je ďalej zrejmé, že sa v Lelese už viacerí zaoberali obchodom. Jedného z nich, istého Ladislava zvaného Zakach, „civis civitatis de Lelez“, a jeho ľudí berie kráľ do ochrany.³⁶ Pravda, termín civitas sa v tejto dobe ešte dôsledne nepoužíval pre označovanie miest, preto ho v tomto prípade možno interpretovať ako mestečko. Z 15. a zo začiatku 16. storočia poznáme viaceré listiny, v ktorých sa Leles, majetok premonštrátskeho prepoštvstva uvádza ako oppidum, čo svedčí o tom, že sa v tomto období vyvíjal ako zemepanské mestečko. Najstarší doklad je z roku 1420.³⁷

Novosad sa vyvíjal ako zemepanské mestečko najneskôr od prvej štvrtiny 15. storočia. Ako oppidum sa spomína v mandáte kráľa Žigmunda v roku 1426 (vtedy bol majetkom magnátskeho rodu z Lučenca)³⁸ a v listinách z rokov 1436, 1476 a 1511.³⁹ Z roku 1439 poznáme údaj o konaní trhu.⁴⁰

Oborín sa stal zemepanským mestečkom v 2. polovici 15. storočia. Roku 1468 získal z iniciatívy svojho zemepána Ladislava z Úporu trhové a jarmočné právo, roku 1474 sa spomína ako oppidum.⁴¹

Pavlovce nad Uhom, majetok miestneho šľachtického rodu sa začali vyvíjať ako zemepanské mestečko od 2. polovice 15. storočia. Ako oppidum sa spomínajú v rokoch 1461, 1469⁴² a 1480.⁴³

Sečovce sa stali zemepanským mestečkom na počiatku 15. storočia. Roku 1407 je doložené konanie týždenných trhov,⁴⁴ v rokoch 1414, 1423, 1435,⁴⁵ 1438, 1448, 1468, 1470, 1479, 1488,⁴⁶ 1506, 1517, 1524 a 1526⁴⁷ sa Sečovce spomínajú ako oppidum a roku 1466 aj ako civitas.⁴⁸

Trhy sa konali v Sobranciach už v 1. polovici 14. storočia, čo je zrejmé z ich maďarského názvu Vasaros Tyba z roku 1344,⁴⁹ používaného popri novšom názve ešte aj v polovici 15. storočia, ale zemepanským mestečkom sa stali až v 15. storočí. Ako oppidum sa Sobrance uvádzajú v listinách z rokov 1464, 1470, 1476, 1497, 1499 a 1525.⁵⁰

Kráľ Žigmund nariadil roku 1393 urobiť obchôdzku hraníc Trhovišťa, Horoviec, Berzenca a Kupoňa. Reambulácia sa nemohla vykonať, lebo trebišovský richtár Štefan zakázal v mene Mikuláša z Perína, zemepána Trebišova, vytýčiť nové medzňiky medzi Trebišovom a uvedenými majetkami. Vec je zaujímavá tým, že v poznámke o vykonaní mandátu, ktorú napísali na zadnú stranu man-

³⁶ Mályusz, E.: Zsigmondkori oklevéltár II/2. Budapest 1958, regist č. 5337.

³⁷ ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a. 1420, nr. 1.

³⁸ Tamže, A. a. 1426, nr. 1.

³⁹ Tamže, A. a. 1436, nr. 8, 1476, nr. 26; I et S, N, nr. 62.

⁴⁰ Tamže, A. a. 1439, nr. 18.

⁴¹ Csánki, D.: c. d., s. 337.

⁴² ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a. 1461, nr. 47, 1469, nr. 56.

⁴³ Csánki, D.: c. d., s. 386.

⁴⁴ ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a., 1407, nr. 13.

⁴⁵ Tamže, A. a. 1414, nr. 50, 1423, nr. 54, 1435, nr. 12.

⁴⁶ Csánki, D.: c. d., s. 338.

⁴⁷ ŠÚA SSR, HM-Leles, I et S, M, nr. 82; A. a. 1517, nr. 34, 1524, nr. 46; I et S, Z, nr. 37.

⁴⁸ Csánki, D.: c. d., s. 338.

⁴⁹ Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava 1978, s. 65.

⁵⁰ ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a. 1464, nr. 30, 1470, nr. 37; I et S, B, nr. 286; A. a. 1497, nr. 30, 1499, nr. 21, 1425, nr. 16.

dátu v leleskom konvente, sa o richtárovi Štefanovi píše, že je „civis de Terebes“. V koncepte relácie z roku 1393, ktorú leleský konvent poslal kráľovi, sa richtár Štefan spomína ako „hospes de predicta Terebes.“⁵¹ Termíny civis a hospes naznačujú, že na čele obce stál človek, ktorý patril do osobitnej sociálnej vrstvy, charakteristickej pre mestskú populáciu. Táto sociálna vrstva zrejme nebola ešte dost silná, lebo Trebišov sa ešte aj v písomnostiach z roku 1400 a 1409 uvádza ako villa.⁵² Najstaršiu písomnosť, v ktorej sa Trebišov uvádza ako oppidum, poznáme až z roku 1421. Nasledujúce sú z rokov 1424 a 1433.⁵³

Zemplín, ktorý patril Drugethovcom z Humenného, stal sa zemepanským mestečkom v 1. polovici 15. storočia. Roku 1416 sa ešte spomína ako villa,⁵⁴ od roku 1426 sa v listinách uvádza ako oppidum.⁵⁵

Najvýznamnejším mestským sídlom na Východoslovenskej nížine boli Michalovce. Už v 14. storočí boli významným trhovým strediskom. Mali pôdorys typický pre mestské sídla: tvorilo ho päť ulíc, z ktorých jedna bola širšia (maior platea) — tu sa konali trhy a súdiac podľa názvu (Nemetucha), bývali na nej nemeckí obchodníci a remeselníci. Michalovce si zachovali postavenie najvýznamnejšieho trhového strediska v skúmanej oblasti až do konca stredoveku, ale na rozdiel od iných mestečiek nemali centrálnu funkciu v rámci stoličnej správy.

Územie Východoslovenskej nížiny patrilo do Zemplínskej stolice (tvorilo jej strednú časť), do Užskej stolice (zaberalo jej západnú časť, kraj medzi Laborcom, Latoricou a Vihorlatskými vrchmi) a Abovskej stolice (dediny Byšta, Kalša, Malé Kuzmice, Slančík, Slanec a Slanecké Nové Mesto).

Zemplínska časť Východoslovenskej nížiny patrila medzi najintenzívnejšie osídlené územia stolice s veľkou koncentráciou šľachtického obyvateľstva. S tým čiastočne súvisí skutočnosť, že Trebišov, Sečovce a Zemplín mali centrálnu administratívnu funkciu ako sídla stoličného súdu (sedrie). Trebišov bol sídlom sedrie Zemplínskej stolice v 1. polovici a začiatkom 2. polovice 15. storočia. Priame písomné doklady poznáme z rokov 1421 a 1424, nepriame (miesto vydania stoličnej listiny) z rokov 1435, 1449⁵⁶ a 1454.⁵⁷ Význam Trebišova vo verejnom živote stolice dokumentuje aj okolnosť, že sa roku 1409 generálne zhromaždenie šľachty konalo pri ňom (prope villam Terebes).⁵⁸ V Sečovciach zasadala sedria v 70-tych a 90-tych rokoch 15. storočia.⁵⁹ V druhom a treťom desaťročí 16. storočia pôsobila sedria v mestečku Zemplín.⁶⁰

V rozdelení Užskej stolice na slúžnovské okresy, ako to ukazuje rozbor portálneho súpisu z roku 1427 a dikálneho súpisu z roku 1538, bol veľký nepomer, čo súviselo s hustejším osídlením jej slovenskej časti. Zo štyroch slúžnovských okresov dva boli úplne a jeden roku 1427 prevažne, roku 1538 takmer spolovice

⁵¹ Tamže, *Metales comitatus Zempliniensis*, nr. 44.

⁵² Tamže, A. a. 1400, nr. 8, 1409, nr. 3.

⁵³ Tamže, A. a. 1421, nr. 51, 1424, nr. 14, 1433, nr. 23.

⁵⁴ Tamže, *Metales comitatus Zempliniensis*, nr. 1.

⁵⁵ Csánki, D.: c. d., s. 340.

⁵⁶ ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a. 1421, nr. 51, 1424, nr. 14, 1435, nr. 15, 1449, nr. 57 B.

⁵⁷ MKA, DI 14 808.

⁵⁸ ŠÚA SSR, HM-Leles, A. a. 1409, nr. 3.

⁵⁹ Tamže, A. a. 1470, nr. 4, 1479, nr. 37, 1495, nr. 30, 1497, nr. 27.

⁶⁰ Tamže, A. a. 1512, nr. 13, 1514, nr. 4, 1521, nr. 5.

na Východoslovenskej nížine. Tým možno čiastočne vysvetliť skutočnosť, že v 15. storočí, najmä v jeho 2. polovici, ale aj v druhom desaťročí 16. storočia, sedria Užskej stolice zasadala vo Veľkých Kapušanoch.⁶¹

Významnú centrálnu funkciu mal aj Leles, sídlo premonštrátskeho konventu, ktorý pôsobil ako hodnoverné miesto na rozsiahlom území, na Slovensku najmä v Užskej a Zemplínskej stolici.

Stav osídlenia koncom stredoveku

V období rokov 1511—1530 podľa našich poznatkov bolo na Východoslovenskej nížine 317 sídel. Z toho bolo 12 mestečiek (Kráľovský Chlmec, Leles, Michalovce, Novosad, Oborín, Pavlovce nad Uhom, Sečovce, Sobrance, Trebišov, Veľké Kapušany, Vranov nad Topľou a Zemplín). V porovnaní so stavom na sklonku 14. storočia zväčšil sa počet mestečiek, ale ubudlo mnoho vidieckych sídel, takže vývoj osídlenia v období od začiatku 15. storočia do konca stredoveku bol vcelku negatívny. Rozloženie sídel zobrazuje mapa 2 (v prílohe). Sídelnú sieť podáva vernejšie ako mapa 1 (v prílohe), lebo počet nevyznačených (bližšie nelokalizovateľných) sídel je podstatne menší.⁶²

V uvedenom období pripadlo 12 sídel na 100 km², stredná vzdialenosť sídel bola 2,9 km. Na rovine bolo 218 sídel, pritom na 100 km² ich pripadlo 1,18. Stredná vzdialenosť sídel bola 2,9 km. Na pahorkatine ležalo 98 sídel, na 100 km² ich pripadlo 12,4. Stredná vzdialenosť sídel bola 2,8 km.⁶³ Uvedené hodnoty ukazujú, že v hustote osídlenia roviny a pahorkatiny, rovnako ako na sklonku 14. storočia, nebol podstatný rozdiel.

PRÍLOHA 1

NÁZVY SÍDEL, KTORÉ SÚ VYZNAČENÉ NA MAPE 1 A 2

1 Albínov, 2 Bačka, 3 Bačkov, 4 Bajany, 5 Bánovce nad Ondavou, 6 Baškovce, 7 Beša, 8 Betlenovce, 9 Bežovce, 10 Biel, 11 Blatná Polianka, 12 Blatné Remety, 13 Blatné Revištia, 14 Bodrog, 15 Boľ, 16 Borša, 17 Bofany, 18 Božčice, 19 Bracovce, 20 Brehov, 21 Brezina, 22 Budňoge, 23 Budkovce, 24 Bunkovce, 25 Byšta, 26 Cabov, 27 Cejkov, 28 Csiszér, 29 Čabraď, 30 Čaklov, 31 Čečehov, 32 Čelovce, 33 Čemerné, 34 Čepeľ, 35 Čerhov, 36 Čičarovce, 37 Čičava, 38 Čierna, 39 Dargov, 40 Davidov, 41 Dlhé Klčovo, 42 Dobrá, 43 Drahňov, 44 Dúbravka, 45 Dvorianky, 46 Egreš, 47 Falkušovce, 48 Fekišovce, 49 Gajdoš, 50 Gerepcse, 51 Hatalov, 52 Hegyalja, 53 Henclovce, 54 Hencovce, 55 Hliník, 56 Hlinné, 57 Hlivištia, 58 Hnojné, 59 Horňa, 60 Horovce, 61 Hradištská Moľva, 62 Hraň, 63 Hrčel, 64 Hriadky, 65 Hrušov, 66 Choňkovce, 67 Iňačovce, 68 Ižkovce, 69 Jasenov, 70 Jastrabie pri Michalovciach, 71 Jenkovce, 72 Jovsa, 73 Kačanov, 74 Kalša, 75 Kaluža, 76 Kamenná Poruba, 77 Kapoňa, 78 Kašov, 79 Kinčeš, 80 Kisfalu (1), 81 Kľačany, 82 Kladzany, 83 Klín nad Bodrogom, 84 Klokočov, 85 Kochanovce, 86 Kolibabovce, 87 Komanica, 88 Komárany, 89 Komárovce, 90 Koňuš, 91 Koromľa, 92 Kráľovský Chlmec, 93 Krásnovce, 94 Kravany, 95 Krčava, 96 Kristy, 97 Krivošfany, 98 Krížany, 99 Kucany, 100 Ku-

⁶¹ Tamže, A. a. 1412, nr. 35, 1452, nr. 17, 1459, nr. 56, 1465, nr. 13, 1468, nr. 6, 1470, nr. 42, 1512, nr. 2, 1514, nr. 4, 1518, nr. 26, MKA, Dl 31 507.

⁶² Uvádza sa v prílohe 3.

⁶³ Do úplného počtu sídel chýbajú Gajdanovce, pri ktorých nevieme určiť, či boli na rovine alebo na pahorkatine.

čín, 101 Kusín, 102 Kuzmice, 103 Kyjov, 104 Kysta, 105 Lastomír, 106 Lastovce, 107 Laškovce, 108 Lažňany, 109 Lekárovce, 110 Leles, 111 Lesné, 112 Liesková, 113 Lomnica, 114 Ložín, 115 Lučkovce, 116 Lúčky, 117 Luhyňa, 118 Majerovce, 119 Malčice, 120 Malé Kapušany, 121 Malé Ozorovce, 122 Malé Raškovce, 123 Malé Trakany, 124 Malé Zalužice, 125 Malé Žbince, 126 Malý Horeš, 127 Malý Kamenec, 128 Malý Kazimír, 129 Malý Ruskov, 130 Markovce, 131 Maťovce, 132 Michafany, 133 Michalovce, 134 Milhostov, 135 Močarany, 136 Močiar, 137 Mokča, 138 Moravany, 139 Naciná Ves, 140 Ňarad, 141 Nižná Rybnica, 142 Nižné Nemecké, 143 Nižný Hrabovec, 144 Nižný Hrušov, 145 Nižný Kručov, 146 Nižný Žipov, 147 Nová Vieska pri Bodrogu, 148 Nové Topofany, 149 Novosad, 150 Oborín, 151 Orechová, 152 Oreské, 153 Orlócz, 154 Ostrov, 155 Palín, 156 Parchovany, 157 Parič, 158 Pavlovce nad Uhom, 159 Pavlovo, 160 Petrikovce, 161 Petrovce nad Laborcom, 162 Pinkovce, 163 Plechotice, 164 Plešany, 165 Poľany, 166 Porostov, 167 Poruba pod Vihorlatom, 168 Porúbka, 169 Poša, 170 Pozdišovce, 171 Pribeník, 172 Priekopa, 173 Ptrukša, 174 Pusté Čemerné, 175 Rad, 176 Rakovec nad Ondavou, 177 Rebrín, 178 Rudlov, 179 Ruská, 180 Ruskovce, 181 Sačurov, 182 Sečovce, 183 Sečovská Polianka, 184 Sedliská, 185 Sejkov, 186 Senné, 187 Sírnik, 188 Slančík, 189 Slanec, 190 Slanské Nové Mesto, 191 Slavkovce, 192 Sliepkovce, 193 Slivník, 194 Sobrance, 195 Soľ, 196 Soľníčka, 197 Somotor, 198 Stanča, 199 Stankovce, 200 Stankovce, 201 Staré, 202 Straňany, 203 Strážne, 204 Strážske, 205 Streda nad Bodrogu, 206 Stretava, 207 Stretavka, 208 Suché, 209 Svätuš, 210 Svinice, 211 Šamudovce, 212 Ťahyňa, 213 Tašuľa, 214 Tibava, 215 Topofany, 216 Tovarnianska Polianka, 217 Trebišov, 218 Trhovište, 219 Trnava pri Laborci, 220 Trnávka, 221 Tušice, 222 Tušická Nová Ves, 223 Ťbrež, 224 Ťpor, 225 Várkond, 226 Vේ, 227 Veheč, 228 Veľatý, 229 Veľké Čelovce, 230 Veľké Kapušany, 231 Veľké Ozorovce, 232 Veľké Raškovce, 233 Veľké Slemence, 234 Veľké Trakany, 235 Veľké Zalužice, 236 Veľké Žbince, 237 Veľký Hažín, 238 Veľký Horeš, 239 Veľký Kamenec, 240 Veľký Kazimír, 241 Veľký Kozuchov, 242 Veľký Ložín, 243 Veľký Oborín, 244 Veľký Ruskov, 245 Veľkovce, 246 Vinné, 247 Višňov, 248 Vojany, 249 Vojčice, 250 Vojka, 251 Vojkovce, 252 Vojnatina, 253 Voľa, 254 Vranov nad Topľou, 255 Vranovské Dlhé, 256 Vrbnica, 257 Vřbovec, 258 Vybuchanec, 259 Vysoká nad Uhom, 260 Vyšná Rybnica, 261 Vyšné Nemecké, 262 Vyšné Remety, 263 Vyšné Revištia, 264 Záhor, 265 Zámotov, 266 Zatin, 267 Závadka, 268 Zbehnov, 269 Zbudza, 270 Zemplín, 271 Zemplínska Teplica, 272 Zemplínske Hradište, 273 Zemplínske Jastrabie, 274 Zemplínske Kopčany, 275 Zemplínsky Branč, 276 Zemplínsky Klečenov.

PRÍLOHA 2

ZOZNAM SÍDEL, KTORÉ NIE SÚ VYZNAČENÉ NA MAPE 1

Východoslovenská rovina, Užská stolica: Arad (pri Ižkoviach), Barta (v susedstve Veľkých Kapušan a Ruskej), Čertéz (medzi Jasenovom a Ruskovcami), Donya (na okolí Veľkoviec a Maťoviec), Duran (na okolí Budiniec a Ruskej), Geč (uvádza sa so Stretavou a Pinkovcami), Haraszt (v susedstve Veľkých Kapušan), Hoór (uvádza sa s Csiszézrom), Hôrka (uvádza sa medzi Bajanmi a Vyškovcami), Hradište (pri Laborci medzi Oborínom a Bešou), Kozmovce (v chat. Pinkovci), Lukaháza (na okolí Ižkoviec), Malé Mirkovce (v chat. Bajan), Malé Vojkovce (v chat. Vojkoviec), Mirkovce (v chat. Bajan), Moroľa (v susedstve Beše a Čičaroviec), Oroszfalu (v susedstve Mirkoviec), Starý Záhor (v chat. Bežoviec), Stredné Nemecké (medzi Vyšným a Nižným Nemeckým); Zemplínska stolica: Abovo (v chat. Plešian), Bagya (v chat. Čeloviec), Bernice (v chat. Malého Horeša), Berzenc (medzi Horovcami a Trebišovom), Bessenýó (na Medzibodroží), Bikkest (v chat. Cejkova), Bodolov (v chat. Malého Horeša), Burov (v susedstve Bačky a Botian), Bynye (na okolí Cejkova), Cserne (v susedstve Soľníčky), Domrad (spomína sa s Boťanmi a Veľkými Raškovcami), Eszenke (pri Zatiné), Filov (medzi Sečovskou Poliankou a Parchovanmi), Gödön (pri Vojke), Halám (v chat. Nižného Žipova), Helmeca (pri Zemplínskym Branči), Hidvégvécse (pri Vojčiciach), Ke-

rektov (v chat. Zatiina), Kerestúr (v chat. Malého Horeša), Kisfalu [2] (v susedstve Dlhého Klčova), Kisujlak (v chat. Novosadu), Komár (v chat. Kysty), Kotan (v susedstve Petrikoviec), Kupoň (v chat. Horoviec), Malá Komanica (v chat. Komanice), Malé Čelovce (v chat. Čeloviec), Malé Dihé Klčovo (v chat. Dlhého Klčova), Malý Lastomír (v chat. Lastomíra), Malý Kožuchov (v chat. Kožuchova), Malý Ložín (v chat. Ložina), Malý Oborín (v chat. Oborína), Malý Višňov (v chat. Višňova), Maráza (v chat. Bačky), Orlehtelke (medzi Boľom a Soľničkou), Pereč (v chat. Michaloviec), Pogorla (medzi Žbincami a Hatalovom), Radvan (na okolí Božčfc), Sósokút (medzi Čelovcami a Nižným Žipovom), Staré Topofany (v chat. Topolian), Stráža (v chat. Ložina), Ungtelek (uvádza sa s Boťanmi a Veľkými Raškovcami), Vendégi (v susedstve Žbiniec), Vidafalva (uvádza sa s Nižným Žipovom), Vyšná Ves (v chat. Tušfc), Vyšný Halám (v chat. Nižného Žipova), Zádorháza (v chat. Lastomíra) a Zompod (v chat. Stredy nad Bodrogom);

Východoslovenská pahorkatina, Užská stolica: Blatta (medzi Vinným a Kalužou), Černice (uvádzajú sa s Henclovcami a Vinným), Greča (na okolí Zbudze), Herolc (na okolí Vinného a Trnavy pri Laborci), Jesenovce (uvádzajú sa s Vinným a Trnavou pri Laborci), Malá Trnava (v susedstve Zbudze), Malý Hažín (v chat. Hažina), Ozdov (spomína sa so Zbudzou), Simonülése (v susedstve Trnavy pri Laborci); Zemplínska stolica: Almakút (v chat. Breziny), Aráč (v susedstve Nižného Hrušova, Lesného a Rakovca nad Ondavou), Balázsfölde (na okolí Zbudze), Berch (na okolí Michaloviec a Starého), Betlen (v chat. Pozdišoviec), Buruch (v chat. Starého), Csukaháza (v susedstve Rakovca nad Ondavou), Čapovo (v susedstve Lastoviec), Číz (v chat. Lastoviec), Čókovo (v chat. Kuzmfc), Čudovce (pri Lesnom), Dolná Seč (v chat. Zemplínskej Teplice), Haraklyan (spomína sa s Kladzanmi, Kučimom a Kyjovom), Káposztásfalva (v susedstve Veľkých Ozoroviec), Kőkényes (v chat. Bačkova), Krudin (v chat. Sedlísk), Malá Luhyňa (v chat. Luhyne), Malé Michafany (v chat. Michalian), Mikče (v chat. Starého), Mykete (v chat. Nacinej Vsi), Nižný Merk (v chat. Lastoviec), Razimo (v chat. Malých Ozoroviec), Ruskovce (uvádzajú sa s Moravanmi a Rakovcom nad Ondavou), Sinkovce (v chat. Nižného Hrušova), Vaďakovce (v chat. Rakovca nad Ondavou), Vereškovce (v chat. Sedlísk), Vysk (v susedstve Stankoviec pri Nacinej Vsi), Vyšný Merk (v chat. Lastoviec);

Východoslovenská nížina, Užská stolica: Bahuso (príslušenstvo hradu Tibava), Seronycha (príslušenstvo jasenovského panstva); Zemplínska stolica: Dobrošňa (na okolí Sečoviec), Keza (v susedstve Laškoviec a Trhovišťa), Kiskwed (bližšia poloha neznáma), Nižná Roňva (na okolí Sečoviec) a Vyšná Roňva (na okolí Sečoviec).

PRÍLOHA 3

ZOZNAM SÍDEL, KTORÉ NIE SÚ VYZNAČENÉ NA MAPE 2

Východoslovenská rovina, Užská stolica: Barta, Čertéz, Haraszt, Hôrka, Mirkovce, Ujfalu (uvádza sa spolu s Ižkovicami, Vojanmi a Bešou); Zemplínska stolica: Abovo, Bikkest, Bodolov, Bolyraska (v susedstve Boľa), Bynye (na okolí Cejkova), Cserne, Ekedech (v chat. Zemplína), Eszenke, Gelden (na okolí Kašova a Zemplínskeho Klečenova), Helmecca, Chebypolyanka (v chat. Žbiniec), Kerektov, Kerestúr, Kisfalu [2], Kupoň, Kusthauc (spomína sa s Dlhým Klčovom), Malý Lastomír, Malý Kožuchov, Malý Ložín, Malý Višňov, Maráza, Pereč, Stráža, Strythe (v chat. Tušfc), Vendégi, Vyšná Ves, Zádorháza;

Východoslovenská pahorkatina, Užská stolica: Blatta, Malý Hažín; Zemplínska stolica: Aráč, Betlen, Čókovo, Čudovce, Kiskeresztur (v chat. Zemplínskej Teplice), Krudin, Malá Luhyňa, Rakottyás (v susedstve Lastoviec, Čókova a Hegyalja), Razimo, Sinkovce, Vaďakovce, Vyškovce (uvádzajú sa s Krivošťanmi a Starým), Vyšný Merk;

Východoslovenská nížina, Užská stolica: Gajdanovce (na okolí Sobraniec).

ИЗМЕНЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ЗАСЕЛЕНИЯ ВОСТОЧНОСЛОВАЦКОЙ НИЗМЕННОСТИ С НАЧАЛА 15 ВЕКА ДО КОНЦА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Данный период времени представляет собой завершающий этап развития средневекового заселения Восточнословацкой низменности, когда в основном сформировалась и стабилизировалась сеть ее населенных пунктов. По этим причинам исследование заселенности Восточнословацкой низменности в данный период имеет важное значение для объяснения генезиса современной структуры населенных пунктов.

В статье изучается отношение населенных пунктов к рельефу, состояние заселенности территории в конце 14 века, изменение структуры расселения с начала 15 века до конца средневековья (основание новых населенных пунктов, влияние валашской колонизации, обезлюдение и прекращение существования селений, преобразование сельских населенных пунктов в городские с приобретением центральных функций) и, наконец, состояние заселенности в конце средневековья.

Для отношения населенных пунктов к рельефу характерно, что на равнине, из-за редкого наличия речных террас, населенные пункты основывались преимущественно на агградационных (аккумулятивных) валах, причем наиболее интенсивно был заселен агградационный вал реки Лаборец.

В конце 14 века, точнее в 1381—1400 гг., по результатам до сих пор произведенных исследований, в Восточнословацкой низменности насчитывалось 370 населенных пунктов. Среди них четыре имели характер городка. Холмогорье по сравнению с равниной было заселено более интенсивно, но в расселении обоих участков Восточнословацкой низменности особых различий не наблюдалось. В 15 веке возникло 49 новых населенных пунктов и из этого числа не менее две трети были основаны в первой половине века. Валашская колонизация в Восточнословацкой низменности отразилась лишь незначительно, что связано с ее природными предпосылками. В период с начала 15 века до конца средневековья здесь прекратило свое существование 102 населенных пункта. Кажется, что это случилось по экономическим и социальным причинам. В пользу такого мнения говорит факт, что свое существование прекратила половина новых поселений. Позитивным признаком изменений структуры расселения являлось образование восьми новых феодальных городков. Среди городов наиболее важную роль играл город Михаловце, выполняющий функцию рыночного (торгового) центра. Важную административную центральную функцию имели Требишов, Сечовце, Земплин и Лелес.

В конце средневековья, а именно в 1511—1530 гг. в Восточнословацкой низменности насчитывалось 317 населенных пунктов. Среди них было 12 городков. По сравнению с состоянием к концу 14 века увеличилась численность городков, но сократилась численность сельских населенных пунктов и, поэтому развитие заселения данной территории в период с начала 15 века до конца средневековья имело, в общем, отрицательный характер.

Карта 1. Заселенность Восточнословацкой низменности в 1381—1400 гг.

1 — городок, 2 — сельское поселение.

Карта 2. Заселенность Восточнословацкой низменности в 1511—1530 гг.

1 — городок, 2 — сельское поселение.

Приложение 1. Названия населенных пунктов, приведенные на картах 1 и 2.

Приложение 2. Список населенных пунктов, отсутствующих на карте 1.

Приложение 3. Список населенных пунктов, отсутствующих на карте 2.

Перевод: Л. Правдова

STRUCTURAL CHANGES IN THE EAST-SLOVAKIAN LOWLAND'S SETTLEMENT FROM THE BEGINNING OF THE 15TH CENTURY TO THE END OF THE MIDDLE AGES

The examined period represents the final phase in the development of medieval settlement in the East-Slovakian Lowland (Východoslovenská nížina), during which the settlement network had come substantially to the close and stabilized itself. For this reason research of the settlements conditions in the East-Slovakian Lowland just from that period is of a great significance for genesis of present settlements structure to be explained.

In the study relationships between settlements and land forms, the status of settlement towards the end of the 14th century, structural changes in settlement from the beginning of the 15th century till the end of the Middle Ages (founding new settlements, influence of Wallachian colonization, settlements desolation and extinction, developments of rural settlements into urban ones and their central functions) and at last the status of settlement towards the Middle Ages are examined.

Within the relationship between settlements and land forms it is characteristic that settlements at the lowland's degree were founded on aggradation ramparts prevailing-ly, the Laborec aggradation rampart being settled most intensively.

Towards the end of the 14th century, more precisely from 1381 to 1400, according to examinations made till this time, there were 370 settlements in the East-Slovakian Lowland. Four of them were small towns. The hilly land was settled more intensively than the lowland, nevertheless there was no remarkable difference between both the parts of the East-Slovakian Lowland in their settlement. During the 15th century 49 new settlements arose, of them at least two thirds in the first half of the century. Wallachian colonization in the East-Slovakian Lowland was scanty, which connected with natural conditions. During the period from the beginning of the 15th century till the end of the Middle Ages 102 settlements became extinct. It seems that the settlements extinction was caused above all by economic and social reasons. It would be suggested by the fact that a half of new settlements became extinct. Rise of eight new landesherr small towns is a positive feature in settlement structural changes. Michalovce as a principal market centre was most significant among urban settlements. Trebišov, Sečovce, Zemplín and Leles had an important administrative central function.

Towards the end of the Middle Ages, in the period 1511—1530, there were 317 settlements in the East-Slovakian Lowland. Twelve of them were small towns. In comparison with the state towards the end of the 14th century the number of small towns increased, but many rural settlements disappeared, so that settlement development in the period from the beginning of the 15th century to the end of the Middle Ages was negative, in general.

Map 1. Settlement in the East-Slovakian Lowland in 1381—1400. 1 — small town, 2 — village, hamlet.

Map 2. Settlement in the East-Slovakian Lowland in 1511—1530. 1 — small town, 2 — village, hamlet.

Supp. 1. Names of settlements plotted in Maps 1 and 2.

Supp. 2. List of settlements not plotted in Map 1.

Supp. 3. List of settlements not plotted in Map 2.